

KİTAP İNCELEMESİ: SOSYAL BİLİMLERDE KÜLTÜR KAVRAMI

(*Book Review: Sosyal Bilimlerde Kültür Kavramı*)

Ayşe Derya SARAÇOĞLU¹

Kitap İncelemesi

Geliş Tarihi: 02.02.2021

Kabul Tarihi: 11.04.2021

Yazar: Denys CUCHE

Çeviren: Turgut ARNAS

Basım Yılı ve Yeri : 2013, İstanbul

Yayınevi: Bağlam Yayıncılık

Sayfa Sayısı: 168

ISBN: 978-605-5809-66-9

Sosyal Bilimlerde Kültür Kavramı eseri, sosyal bilimlerin temel ve önemli kavramlarından olan kültür üzerine yapılan incelikli bir değerlendirme çalışmasıdır. Eserde, öncelikli vurgu, kültür kavramının sosyal bilimlere özgü olduğu üzerinedir. Kültürün kullanıldığı sosyal bilim alanlarından olan antropoloji ve sosyoloji üzerinde durularak kavram değerlendirilmiştir. Kavramın tarihsel kökeni, kavrama bilimsel yaklaşım, kavramın yükselişi, Amerika’da oluşan kültür ve kişilik okulu, kültürel temas, kültür alma, alt kültür, kültürel hiyerarşiler, kültür ve kimlik gibi kültüre dair birçok alt başlık derinlemesine incelenmiştir.

Kitap, Giriş ve Sonuç bölümleri de dâhil olmak üzere; “Sözcüğün ve Kültür Fikrinin Sosyal Bağlamda Doğuşu”, “Bilimsel Kültür Kavramının Bulunuşu”, “Kültür Kavramının Yükselişi”, “Kültürlerarası İlişkileri İnceleme ve Kültür Kavramının Yenilenmesi”, “Sosyal Hiyerarşiler, Kültürel Hiyerarşiler”, “Kültür ve Kimlik”, “Kültür Kavramının Önem Noktaları Ve Sosyal Kullanımları” başlıklı toplam dokuz bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde, kültür kelimesinin ortaya çıkışı ve sosyal bağlamdaki doğuşuna değinilmiştir. Yazar, kavramın öncelikli olarak Aydınlanma Devri Fransız dilinde ortaya çıkması sebebiyle, Fransa’da kullanımı üzerinde durmayı uygun görmüştür (s. 15). Aydınlanma Dönemi filozoflarına göre kültür, “tek bir bütün olarak gördükleri insanlığın, tarih boyunca yığmış ve aktarmış olduğu bilgilerin bütünüdür” (s. 16). Kavramın kullanımının Fransa ile Almanya arasında gösterdiği değişkenliğe de değinilen bu bölümde, kültür ve uygarlık kavramlarının içinde bulunulan siyasal ve sosyal zeminde farklılaştırılarak kullanıldığı da belirtilmektedir. Alman kültür fikri, Fransa kültür fikri ile karşılaştırıldığında; Alman kültür bilincinde farklılığın, Fransız kültür bilincinde ise birliğin ön plana çıktığını söylemek mümkündür.

“Bilimsel Kültür Kavramının Bulunuşu” başlıklı ikinci bölümde Cuche, ilk olarak Edward Tylor’un evrenselci kültür anlayışına değinmektedir. Tylor, etnolojik kültür tanımını ilk veren antropologdur: “Kültür veya uygarlık, etnolojik yaygın anlamıyla, toplumun üyesi insanın kazanmış olduğu, bilgileri, inançları, sanatı, ahlak, hukuk, gelenek görenekler ve diğer

¹ Doktora Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji ABD; Araştırma Görevlisi Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü.
derya.saracoglu@sbu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4916-5426

yetenekleri ya da alışkanlıkları içeren karmaşık bir bütündür” (s. 25). Tylor’a göre kültür insan hayatının bütünüyle ifadesidir, kazanılmıştır ve biyolojik kalıtıma bağlı değildir (s. 25). Cuche tarafından bilimsel kültür kavramını bulan kişi olarak nitelenen Tylor’ın sahip olduğu kültürel göreceliliğe dair bakış açısı da dönemi itibarıyla ender görülmektedir. Cuche, Tylor’dan sonra Boas’ı ele almıştır. Boas, Tylor’dan farklı olarak kültürü değil, kültürleri incelemeyi tercih etmiştir. Boas, insan grupları arasındaki farklılıkların kültür menşeli olduğunu belirtmektedir. Ona göre, ilkel ve uygar olanlar arasındaki fark ırk değil, kültürdür. Çünkü insan çeşitliliğini en iyi ifade eden kavramın kültür olduğunu düşünmektedir. Antropolojik kültürel relativizm konusunda önemli isimlerden olan Boas, her kültürün saygın olduğunu, değerlerinin kaybedilmemesi ve korunması gerektiğini savunmaktadır.

Tylor ve Boas’dan sonra “Fransız Etnolojisinin Kurucularının Kültür Görüşü” başlıklı alt bölümde ise Cuche, Durkheim ve Levy-Bruhl’e yer vermektedir. Eserlerinde kültür kavramından ziyade uygarlık kavramına yer veren Durkheim, kültür kuramının bir biçimi olan “kolektif bilinç” kuramını geliştirmiştir. Ona göre her toplumun bir kolektif bilinci vardır, bireyden önce vardır ve kendini bireye dayatır. Toplumun birlik ve bütünlüğünü sağlayan Durkheim’a göre kolektif bilinçtir (s. 38). Levy-Bruhl, düz-çizgisel gelişme kuramına ve zihinsel gelişme tezine karşıdır; ona göre “ilkel toplulukların zihinsel aktivitesine bizimkinin basit bir formu gibi, çocuksu, handiyse patolojik bir formu gibi bakılmazsa, bu aktivitenin kendi koşulları içinde kendi tarzında karmaşık ve gelişmiş olduğu ortaya çıkacaktır” (s. 40). Bruhl’ün temel düşüncesi, toplulukların birbirlerini temel alarak değerlendirilmemesi gerektiğidir; insanlar arasındaki farklılıklar iletişimlerine engel olmayacaktır.

Üçüncü bölüme “Kültür Kavramının Yükselişi” başlığını veren Cuche, bu bölümde kültür kavramının kabulü ve farklı ülkelerdeki yansımalarına odaklanmıştır. Kavramın her toplumda aynı ilgiyi görmediğini belirten Cuche, Amerika’nın bu noktada öne çıktığını ifade etmektedir. Amerika’nın göçmen ülkesi oluşu ve bünyesinde barındırdığı çeşitlilik bunun en önemli nedenidir. Bu bölümde, yine yoğun göç alan bir ülke olmasına rağmen kavramın sosyal bilimlerde 1960’lardan sonra kabul edildiği Fransa ile Amerika karşılaştırılır. Sonrasında Cuche, Boas ve Malinowski’nin kültür çalışmalarına verdiği katkılara değinmektedir. Boas, kültürel temas ve kültürel-alma olguları üzerine çalışmıştır. Malinowski, kültürün analizinde salt geçmiş ya da salt gelecek odaklı incelemelerine karşıdır, ona göre, toplumların incelenebileceği en objektif zaman aralığı şimdiki zaman merkezli fonksiyonalizmdir.

Cuche, bir sonraki alt başlıkta Amerikan antropolojisinin kültür ve kişilik okulunu ele almıştır. Buradaki temel hipotez “her kültürün o kültürden olan bireylerin bütününde ortak bir davranış üslubu belirlemiş olduğudur” (s. 49). Kişilik okulu düşünürlerinden Benedict, “kültür kavisi” hipotezini ortaya atmaktadır. Bu teze göre kültür kavisi bütün olasılıkları içerir ve her kültür bu kavisten bir kısmı somutlaştırmaktadır. Mead’in araştırmaları, bireylerin kültür alma biçimleri ve bunların kişilik oluşumuna etkileri üzerine odaklanmaktadır. Mead yaptığı çalışmalar neticesinde, “kültürel modeller eğitim metodu ve baskın kişilik tipi arasında sıkı bir bağ olduğu” (s. 53) sonucuna ulaşmaktadır.

Fransa’da Claude Levi-Strauss tarafından kültür antropolojisi ele alınmıştır. Levi-Strauss, Amerikan kültürel antropologlarından etkilenmiş olsa da kültürlerde özgüncü yaklaşımı aşmak istemesiyle onlardan ayrılır. Levi-Strauss, her kültürde aynı olan insan malzemesinin, insan

zihninin de tek oluşu sebebiyle sınırlı olan değişmezleri saptayıp sınıflandırmayı hedeflemektedir. Yani onun amacı, kültürel çeşitlilikten öte kültürün değişmezliğini analiz etmektir.

“Kültürlerarası İlişkileri İnceleme ve Kültür Kavramının Yenilenmesi” başlıklı dördüncü bölümde Cuche, kültür alma ve kültürel temas konuları üzerinde durmaktadır. Kültür alma kavramı 1880’lerde Amerikalı antropolog J. W. Powell tarafından göçmenlerin Amerika toplumuna girdiklerindeki değişimlerini anlatmak için üretilen bir kavramdır (s. 73). Birleşik Devletler Sosyal Bilim Araştırmaları Kurulu tarafından görevlendirilen kurul tarafından yayınlanan “Kültür-alma İncelemeleri Bildirisi”nde kültür alma kavramı tanımlanmış ve sonrasında da kendini bu şekilde kabul ettirmiştir: “Kültür-alma farklı kültürlerden birey grupları arasında sürekli ve direkt temastan doğan ve bir ya da her iki grubun ilk kültür modellerinde (*patterns*) değişimlere yol açan fenomenlerin bütünüdür” (s. 74). Bildirinin de ifade ettiği üzere kültür alma ile özümleme (*assimilation*) ve yayılma (*diffusion*) ile karıştırmamak gerekmektedir. Çünkü kültür alma da ilk kültürün tamamıyla kaybolma durumu yoktur, aynı zamanda yayılmayı içinde barındırmasına rağmen yayılma gibi tek yönlü değildir ve daha karmaşık bir yapıya sahiptir. Kültür alma süreci genel kanının aksine tek düze, salt dışardan alınan mevcut kültürü değiştirdiği veya yok ettiği bir süreç değildir. Yani, kültür alma sürecinin tek yönlü olmadığını söylemek mümkündür. Roger Bastide, bununla ilgili olarak “kültürlerin ‘karşılıklı sızması’ ya da ‘melezleşmesi’ terimlerini, bu simetriyi ve karşılıklı etkileşimi açık biçimde belirtmeyen ‘kültür-alma’ teriminin yerine önerir” (s. 82-83).

Bu bölümde Cuche, “etnosid” ve “kopma prensibi” kavramlarının da açıklamalarına yer vermektedir. Etnosid, bir grubun kültürünün sistemli bir biçimde yok edilmesidir. Roger Bastide’in ürettiği kopma prensibi kavramı ise kültür alma süreçlerinde bireylerin kapalı bölmeler oluşturmasını ifade etmektedir.

Beşinci bölüm olan “Sosyal Hiyerarşiler, Kültürel Hiyerarşiler” başlıklı kısımda Cuche, halk kültürü (ya da popüler kültür), kitle kültürü, sınıf kültürü ve habitus kavramlarına değinmekte, sosyal hiyerarşilerin bir sonucu olarak kültürler arasında da hiyerarşilerin mevcut olduğunu belirtmektedir. Popüler kültürler, “ne tam bağımlı, ne tam otonom, ne sırf taklit, ne de sırf yaratıcılık olarak ortaya çıkıyorlar” (s. 97). Kitle kültürü kavramı ise ilk olarak endüstriyel kitle üretim şemalarıyla ilişkilendirilmiş, sonrasında ise gelişen kitle iletişim araçlarının ürettiği kültür tüketimi üzerine eğilinmiştir. Cuche, sınıf kültürü kavramını, kültürel olgularla sosyal sınıfların beraber düşünülmesinin mimarı Weber’in düşüncelerini, işçi kültürü ve burjuva kültürü alt başlıklandırmaları ile açıklamaktadır. Pierre Bourdieu’ya da değinen Cuche, Bourdieu’nun kültür sosyolojisinin başlıca temsilcilerinden biri olarak görüldüğünü ancak kültür kavramına eserlerinde pek yer vermeyerek “habitus” kavramını kullandığını belirtmiştir. Bourdieu’nun verdiği tanıma göre habituslar; “sürekli ve farklı durumlara aktarımlı yeti ve eğilimler, yapı kazanmış strüktürlerdir, yeni yapılanmalara yol açacak biçimde işlev görebilir, başka deyişle insan edimlerini ve zihinsel tasarımları doğurucu, düzen kurucu prensipler olarak işlerler, bu edim ve tasarımlar amaca objektif biçimde uyum sağlar ve bunu bir amaç bilinci ve özel bir yatkınlık gerektirmezler” (s. 111-112).

“Kültür ve Kimlik” başlıklı altıncı bölümde son dönemin popüler kavramlarından olan kimlik ele alınmaktadır. Ulus devlet bağlamında kimlik kavramının devlet ile ilişkisine

değnilmektedir. Cuche'un bu bölümde ele aldığı, kimliği ilişkiler bağlamında ele alınan Barth'a göre kimlik; "grupların araların alıp vermeyi düzenlemek için başvurdukları bir kategorilere ayırma modusudur" (s. 119). Bu kısımda kimliğin hep bir uzlaşma durumu olduğu da belirtilmektedir; kişilerin kendilerini tanımlamaları ve aynı zamanda diğerleri tarafından tanımlamaları üzere kimlikler oluşmaktadır. Kimliğin sosyallik gibi karmaşık bir yapıya sahip olduğunu ifade eden Cuche, sosyal grupların heterojenliği sebebiyle kültürel kimliklerin yalın ve arı bir tanıma sokulamayacağını belirtmektedir (s. 125).

"Kültür Kavramının Önem Noktaları ve Sosyal Kullanımları" başlıklı yedinci bölümde genel itibarıyla kültür kavramına son dönemde gösterilen yoğun ilgi ve kullanımının artışından bahsedilmektedir. Verilen örneklerle kültür kavramının yerli-yersiz kullanılması üzerinde durulmuş, bunun kavramın anlamını bulanıklaştırdığı ifade edilmiştir. Kavramın belli bir alana dair kullanımının örneği olarak siyasal kültür, şirket kültürü, göçmen işçi kültürleri vb.'den bahsedilmiştir. Son dönemin popüler kavramlarından olan çokkültürlülüğe de değinen Cuche, sosyal düzen için çokkültürlülüğün katkıdan ziyade toplumun çözülmesine dahi neden olabileceğini belirtmektedir (s. 144).

Son bölümde, ilk olarak kavrama dair paradoks ortaya konmaktadır. Kavram eleştirel olarak incelendiği halde kimi araştırmacılara göre ortaya çıkardığı sorunlar sebebiyle kavramın dar anlamına, entelektüel ve sanatsal üretimler anlamına- dönmeyi öneriyorlar. Değişik alanlarda kavramın kullanımı yaygınlaşıyor ama aynı zamanda bu yaygınlaşma kavramın bilimsel anlamına gölge düşürüyor (s. 154). Kültürel göreceliliğin göreceli kılınması gerektiğinin üstünde durularak kültürel görecelilik ve etnik merkeziliğin birbirlerini bütünledikleri belirtilmektedir.

Sosyal bilimlerde kavramlar, kuramların açıklanmasında ve anlaşılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu eserde Cuche, kültür kavramının sosyal bilimlerdeki yerini; kavramın ortaya çıkışı, tarihsel arka planı, kullanımının yaygınlaşması ve yükselişi sistematik bir düzen içerisinde ele almıştır. Çeşitli teorisyenlerin kültür kavramına yüklediği anlamlar, kültür kavramıyla ilişkili olan birçok farklı kavram ve kültürün alt başlıkları eleştirel bir yaklaşımla ele alınarak eserde okurlara çok yönlü bir yaklaşım sunulmaktadır. Kültür kavramının özellikle sosyoloji ve antropoloji alanlarındaki kullanımlarına yer veren, sekiz dile çevrilmiş olan bu eser alanyazında öne çıkmaktadır.

Barth'a göre kimlik; "grupların araların alıp vermeyi düzenlemek için başvurdukları bir kategorilere ayırma modusudur" (s. 119). Bu kısımda kimliğin hep bir uzlaşma durumu olduğu da belirtilmektedir; kişilerin kendilerini tanımlamaları ve aynı zamanda diğerleri tarafından tanımlamaları üzere kimlikler oluşmaktadır. Kimliğin sosyallik gibi karmaşık bir yapıya sahip olduğunu ifade eden Cuche, sosyal grupların heterojenliği sebebiyle kültürel kimliklerin yalın ve arı bir tanıma sokulamayacağını belirtmektedir (s. 125).

"Kültür Kavramının Önem Noktaları ve Sosyal Kullanımları" başlıklı yedinci bölümde genel itibarıyla kültür kavramına son dönemde gösterilen yoğun ilgi ve kullanımının artışından bahsedilmektedir. Verilen örneklerle kültür kavramının yerli-yersiz kullanılması üzerinde durulmuş, bunun kavramın anlamını bulanıklaştırdığı ifade edilmiştir. Kavramın belli bir alana dair kullanımının örneği olarak siyasal kültür, şirket kültürü, göçmen işçi kültürleri vb.'den bahsedilmiştir. Son dönemin popüler kavramlarından olan çokkültürlülüğe de değinen

Cuche, sosyal düzen için çokkültürlülüğün katkıdan ziyade toplumun çözülmesine dahi neden olabileceğini belirtmektedir (s. 144).

Son bölümde, ilk olarak kavrama dair paradoks ortaya konmaktadır. Kavram eleştirel olarak incelendiği halde kimi araştırmacılara göre ortaya çıkardığı sorunlar sebebiyle kavramın dar anlamına, entelektüel ve sanatsal üretimler anlamına- dönmeyi öneriyorlar. Değişik alanlarda kavramın kullanımı yaygınlaşıyor ama aynı zamanda bu yaygınlaşma kavramın bilimsel anlamına gölge düşürüyor (s. 154). Kültürel göreceliliğin göreceli kılınması gerektiğinin üstünde durularak kültürel görecelilik ve etnik merkeziliğin birbirlerini bütünledikleri belirtilmektedir.

Sosyal bilimlerde kavramlar, kuramların açıklanmasında ve anlaşılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu eserde Cuche, kültür kavramının sosyal bilimlerdeki yerini; kavramın ortaya çıkışı, tarihsel arka planı, kullanımının yaygınlaşması ve yükselişi sistematik bir düzen içerisinde ele almıştır. Çeşitli teorisyenlerin kültür kavramına yüklediği anlamlar, kültür kavramıyla ilişkili olan birçok farklı kavram ve kültürün alt başlıkları eleştirel bir yaklaşımla ele alınarak eserde okurlara çok yönlü bir yaklaşım sunulmaktadır. Kültür kavramının özellikle sosyoloji ve antropoloji alanlarındaki kullanımlarına yer veren, sekiz dile çevrilmiş olan bu eser alanyazında öne çıkmaktadır.